

บทที่ 3

ความสำคัญและคุณค่าของการศึกษา

การศึกษาคือแสงสว่างแห่งชีวิต เป็นเครื่องสร้างความเจริญก้าวหน้า ความเจริญเติบโตให้แก่คน ช่วยให้คนเป็นคนโดยพัฒนาคนทั้งทางด้านจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึก ทักษะ ทักษะความสามารถ ฯลฯ ทั้งยังเป็นการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ชุมชนและสังคมอีกด้วย เพราะฉะนั้นเราควรจะมาพิจารณาถึงคุณค่าของการศึกษาที่มีต่อบุคคลและสังคมด้วย

การศึกษาเป็นความจำเป็นสำหรับชีวิต (Education as a necessity of life) หมายความว่า การศึกษาเป็นวิถีการดำเนินชีวิต และเป็นวิถีทางแห่งการต่อเนื่องของชีวิตทางสังคม กล่าวได้ว่า สังคมดำรงอยู่ได้ด้วยคามมีกระบวนการถ่ายทอด เช่นเดียวกับชีวิตทางชีววิทยา การถ่ายทอดนี้เกิดในวิถีทางของการติดต่อกัน การกระทำ ความคิด ความรู้สึกจากผู้ใหญ่มาสู่เยาว์ ถ้าไม่มีการติดต่อถ่ายทอดอุดมคติ ความหวัง ความคิดเห็นจากสมาชิกในสังคมที่อยู่ก่อนมาสู่สมาชิกใหม่แล้ว ชีวิตทางสังคมก็จะดำรงอยู่ไม่ได้ ถ้าสมาชิกในสังคมมีชีวิตอยู่อย่างต่อเนื่องกัน เขาก็จะทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่สมาชิกที่เกิดใหม่ได้ สำหรับปัจจุบัน เป็นความจำเป็นทางสังคมที่จะขาดความรับผิดชอบด้านนี้ไม่ได้ ทั้งในสังคมที่เจริญแล้ว และในสังคมที่ล้าหลัง ซึ่งทุกคนเกิดมาในลักษณะที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาตัวเอง ไม่มีภาษา ความเชื่อ ความคิด และยังไม่รู้จักถึงมาตรฐานของสังคม แต่ละคนแต่ละหน่วย ถือเป็นผู้รับผิดชอบต่อประสบการณ์ของชีวิตในกลุ่มที่เขาดำรงอยู่ นั่นก็คือ เป็นการทำให้ชีวิตของกลุ่มดำเนินต่อไปได้เรื่อย ๆ และการจะพัฒนากลุ่มหรือชีวิตสังคมนั้น ต้องอาศัยความพยายามและความคิดในการสร้างสรรค์ เช่นเดียวกับลักษณะชีวิตทางชีววิทยาที่ต้องมีการปรับปรุงการศึกษาเท่านั้นที่เป็นตัวการสำคัญที่จะก่อให้เกิดการต่อเนื่อง การปรับปรุง และการพัฒนาแก่ชีวิตและสังคมได้ ดังที่ยอมรับกันว่า การเริ่มต้นของชีวิตทำได้โดยการถ่ายทอด นั่นคือ การศึกษาเป็นความจำเป็นสำหรับชีวิต หัดให้คนรู้จักการดำเนินชีวิตนั่นเอง หรือที่เรียกว่า Education is life itself

การศึกษาเป็นหน้าที่ทางสังคม (Education as a Social Function) ดังที่กล่าวไปแล้วว่า การริเริ่มสร้างสรรค์นั้นเกิดขึ้นในวิถีทางแห่งการศึกษา การศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่ปลูกฝัง จรรยา และส่งเสริม ซึ่งทั้งหมดนี้หมายถึงการเจริญเติบโต พูดได้ว่า การศึกษาเป็นกิจกรรมที่สร้างรูปแบบ และเป็นรูปแบบมาตรฐานของกิจกรรมทางสังคม ตัวอย่างที่จะแสดงให้เห็นว่า

สภาพแวดล้อมในสังคมทำหน้าที่เป็นตัวการศึกษานั้น พิจารณาได้จากการที่ยอมรับกันว่า สภาพแวดล้อมทางสังคมมีส่วนสร้างรูปแบบแห่งจิตใจและอารมณ์ในตัวบุคคล โดยปรากฏอยู่ในการกระทำที่กระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจนำไปสู่จุดประสงค์ที่วางไว้ และนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่ต้องการ เด็กที่เติบโตขึ้นในครอบครัวของนักดนตรี มักจะมีแรงจูงใจให้รักดนตรี และมีความสามารถทางดนตรี มากกว่าจะเป็นอย่างอื่น ทั้งนี้เพราะอิทธิพลของสภาพแวดล้อม หรือสรุปได้ว่าบุคคลจะมีแนวโน้มไปตามแนวหรือชนิดแห่งชีวิตที่ตนมีส่วนร่วมอยู่ นั่นก็คือสภาพแวดล้อมทางสังคมมีอิทธิพลในการสร้างรูปแบบหรือให้การศึกษาแก่คนโดยไม่รู้ตัว ซึ่งต่างไปจากวัตถุประสงค์ในทางอื่น

ในชุมชนที่ยังไม่เจริญ การมีส่วนร่วมโดยตรง หรือในลักษณะของการศึกษาที่เกิดโดยไม่รู้ตัว มีอิทธิพลมากต่อการเลี้ยงดูเด็ก เพื่อให้เกิดความเชื่อและการปฏิบัติไปตามกลุ่ม แม้ในสังคมปัจจุบันก็ตาม ลักษณะการแบบนี้ก็เหมือนกับเป็นการให้การศึกษา หรือเป็นโรงเรียนสำหรับผู้เยาว์ ดังนั้น ความสนใจและอาชีพของกลุ่มจึงกลายเป็นเป้าประสงค์อันสูงส่งของสมาชิกในกลุ่ม วิถีทางของกลุ่มและชั้นเรียนในการกระทำสิ่งใดเป็นการชี้ให้เห็นถึงความตั้งใจแห่งวัตถุประสงค์ สิ่งใดที่แปลกและพิเศษออกไปจากกลุ่ม เช่น นอกเหนือไปจากกิจกรรมตามปกติของกลุ่มจะเป็นสิ่งที่ต้องห้ามและไม่แน่ใจว่าจะเป็นประโยชน์ทางปัญญา ดังนั้น การสอนอย่างตั้งใจ และโดยรู้ตัวจึงเป็นการเพิ่มพูนความสามารถที่จะลงมือปฏิบัติการได้อย่างเต็มที่ และเป็นการเสริมสร้างสิ่งที่จะต้องกระทำ เพื่อให้กิจกรรมหรือการกระทำได้ผลดีขึ้นและมีความหมายขึ้น

สรุปได้ว่าอิทธิพลของสภาพแวดล้อมที่ทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่คนอย่างไม่รู้ตัวนี้มีผลต่อบุคลิกภาพและจิตใจ และมีคุณค่าแก่แนวทางแห่งชีวิตทางสังคม เช่น ในเรื่องภาษา รูปแบบแห่งการพูด การใช้ศัพท์ มีความเกี่ยวข้องกับชีวิต โดยไม่ได้เป็นไปในวิถีทางแห่งการสอน แต่เป็นไปเพื่อความจำเป็นทางสังคม แต่การแก้ไขให้ถูกต้องนั้น บางทีก็ทำในรูปการสอนโดยตั้งใจ การเรียนรู้เรื่องกริยามารยาทก็เช่นกัน เรียนรู้ได้จากสภาวะแวดล้อมทางสังคม และเรียนรู้เรื่องกริยามารยาทก็เช่นกัน เรียนรู้ได้จากสภาวะแวดล้อมทางสังคม และเรียนจากการสอนอย่างเป็นทางการด้วย ซึ่งมีผลต่อจิตใจ ค่านิยม และบุคลิกภาพอย่างมาก

พิจารณาโรงเรียนซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมอีกชนิดหนึ่งที่พิเศษออกไป ซึ่งทำหน้าที่ในสังคมโดยตรงโดยเฉพาะทางด้านการศึกษา จัดออกมาในรูปของสถาบันมีอิทธิพลต่อชีวิตคนในสังคมตั้งแต่เกิดจนตาย การศึกษาในลักษณะเช่นนี้ เมื่อพิจารณาในวงแคบลงมาจะเห็นได้ว่าทำหน้าที่แก่สังคมอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. เนื่องจากความซับซ้อนของวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ของชีวิตสังคมในปัจจุบันทำให้เด็กไม่สามารถจะมีส่วนร่วมกับหลาย ๆ อย่างที่สำคัญสำหรับเขาได้ทั้งหมด และยังเป็นการทำให้เด็กไม่สามารถเข้าใจหรือล่วงรู้ได้ ถึงสภาพการณ์เหล่านั้น หน่วยงานแรกของสังคมที่จะทำหน้าที่ช่วยเหลือการนี้ได้ คือ โรงเรียน เข้ามาทำหน้าที่สร้างสภาพแวดล้อมให้ง่ายและธรรมดาขึ้น โรงเรียนได้เลือกสรรลักษณะการที่เป็นพื้นฐานและเด็กสามารถจะตอบโต้ได้ ต่อจากนั้นก็สร้างทางแห่งความก้าวหน้าโดยใช้ปัจจัยพื้นฐานทางการเรียนรู้ เป็นวิถีทางนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องหรือสภาพที่ย่างยากซับซ้อนขึ้น

2. เป็นหน้าที่ของโรงเรียนที่จะขจัดลักษณะการที่ไร้คุณค่าที่ปรากฏอยู่ในสภาพแวดล้อมให้หมดไปจากจิตใจคน เท่ากับการศึกษาก่อให้เกิดการกระทำที่จริงใจเพราะการเลือกสรรไม่ใช่แต่เป็นการทำให้สภาพการณ์เรียบขึ้น แต่เป็นการขจัดสิ่งที่ไม่พอใจออกไปจากสภาพแวดล้อม และพยายามทำการขัดขวางอิทธิพลที่ไม่ดีที่จะเกิดในสภาพแวดล้อมทางสังคมทั่ว ๆ ไปได้ โรงเรียนจึงทำหน้าที่เลือกสรรสิ่งที่ดีที่สุด เพื่อใช้ประโยชน์มาเสริมสร้างพลัง นั่นคือ สังคมกลายมาเป็นแนวทางมากขึ้น โดยความรับผิดชอบของการศึกษา ไม่ใช่แต่ถ่ายทอดและรักษาสิ่งดีที่มีอยู่ในสังคมเท่านั้น แต่จะต้องทำให้สังคมในอนาคตดีขึ้นด้วย โรงเรียนจึงเป็นหน่วยงานที่สำคัญที่จะนำมาซึ่งผลสำเร็จนี้ ดังที่ John Dewey ย้ำว่าการศึกษาคือสิ่งจำเป็นที่สุดที่จะช่วยรักษาสังคมให้คงอยู่ตลอดไป

3. เป็นหน้าที่ของโรงเรียนที่จะก่อให้เกิดความสมดุลแก่ส่วนประกอบต่าง ๆ ของสภาพแวดล้อมทางสังคม สร้างโอกาสให้แก่บุคคลให้พ้นจากสภาพที่ถูกจำกัดจากกลุ่มสังคมที่เขาเกิด และช่วยให้บุคคลเหล่านี้มีโอกาสและความสามารถที่จะติดต่อกับสังคมที่กว้างขึ้นได้ เพราะสังคมสมัยใหม่หมายถึง สังคมหลายรูปแบบที่เกี่ยวข้องกันอย่างแน่นแฟ้นหรือหละหลวม ภายในเมืองสมัยใหม่ (Modern City) ประกอบด้วย หน่วยทางการเมือง ชุมชน ขนบประเพณี ความต้องการในลักษณะต่าง ๆ กัน อีกทั้งรูปแบบของรัฐบาล และการควบคุมที่ซับซ้อน ต่างไปจากสมัยก่อนมาก นอกจากนี้แต่ละกลุ่มก็พยายามที่จะสร้างอิทธิพลให้แก่สมาชิกให้มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นวัด โรงเรียน ภาคอุตสาหกรรม วงการธุรกิจ หรือพรรคการเมือง ซึ่งมีรูปแบบแห่งการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน แต่มีจุดประสงค์ร่วมกัน ซึ่งเป็นหน้าที่ของสถาบันการศึกษา หรือโรงเรียนที่จะก่อให้เกิดความสมดุล หรือการประสานกันของแต่ละกลุ่มนี้เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ให้เกิดอุดมการณ์ร่วมกัน โดยลดความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ขนบประเพณี เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมใหม่และกว้างขวางขึ้นสำหรับกลุ่มทั้งหมด เนื้อหาวิชาร่วมกันจะก่อให้เกิดความ

เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังเช่นการดำเนินงานของระบบโรงเรียนรัฐบาลในสหรัฐอเมริกา ซึ่งก่อให้เกิดผลดีในทางร่วมมือกัน และสร้างคุณภาพขึ้นในสังคม (John Dewey, 1966 : 22)

4. โรงเรียนมีหน้าที่เสริมและประสานสภาพจิตใจและอารมณ์ของบุคคลให้เข้ากันได้กับอิทธิพลต่าง ๆ ในสภาพแวดล้อมทางสังคมที่แตกต่างกันไป เมื่อบุคคลย้ายจากสภาพแวดล้อมหนึ่งไปสู่อีกแห่งหนึ่ง เขามักจะเกิดปัญหาในเรื่องมาตรฐานการกำหนด และสภาวะทางอารมณ์ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างไปจากเดิม ดังนั้นโรงเรียนจึงต้องทำหน้าที่สร้างความมั่นคง และสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้นมา

สรุปได้ว่า เมื่อสภาพแวดล้อมทางสังคมมีความยุ่งยากซับซ้อนขึ้นก็จำเป็นต้องมีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่พิเศษออกไป ขึ้นมาทำหน้าที่ช่วยเหลือผู้ที่ยังไม่เจริญและสมบูรณ์เต็มที่ ทางด้านวุฒิภาวะสภาพแวดล้อม ทางสังคมที่พิเศษนี้ ก็คือ การศึกษาทำหน้าที่สร้างและเพิ่มพูนความสามารถ ประสบการณ์ ความรู้ ทักษะ ทศนคติ ฯลฯ แก่ผู้เยาว์ในสังคม อีกทั้งเป็นแนวทางแห่งสังคมด้วย จึงกล่าวได้ว่า การศึกษาเสมือนเป็นหน้าที่ทางสังคม

การศึกษาเป็นแนวทางหรือการแนะนำ (Education as Direction) หน้าที่อย่างกว้าง ๆ ของการศึกษา ได้แก่ หน้าที่ที่เป็นแนวทางหรือการแนะนำ หน้าที่ในการควบคุม (Control) และหน้าที่ในการแนะนำ หรือนำ (Guidance) Guidance หมายถึงการช่วยเหลือโดยผ่านทางความร่วมมือเพื่อเน้นในด้านความสามารถตามธรรมชาติของบุคคล Control หมายถึงพลังที่ถูกลำเอียงมาใช้ในการควบคุมโดยปราศจากหรือโดยได้รับการต่อต้านจากการควบคุมของผู้อื่น Direction หมายถึงแนวทางของผู้ให้คำแนะนำเพื่อนำไปสู่สิ่งที่มุ่งหวังไว้ Direction เป็นหน้าที่เบื้องต้น ซึ่งกลายมาเป็นการช่วยเหลือแก่ผู้อื่น กลายเป็นกำหนดกฎเกณฑ์ ส่วนการควบคุมอาจเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการ ซึ่งคนนำมาให้อยู่ภายใต้แรงกระตุ้นตามธรรมชาติของตัวเอง เพื่อความมุ่งหมายร่วมกัน ระบบการปกครองของรัฐบาลและทฤษฎีแห่งรัฐก็ดำเนินงานภายใต้รูปการนี้ ซึ่งมีผลกระทบอย่างมากต่อแนวความคิดและแนวทางปฏิบัติทางการศึกษา

ที่ว่าการศึกษาเสมือนเป็นแนวทางนั้น ดูได้จากการที่แรงกระตุ้นหรือแรงผลักดันที่มีมาตั้งแต่เกิดของเด็ก และผู้เยาว์นั้นจะเข้าไม่ได้ หรือใช้ไม่ได้กับกลุ่มสังคม ทั้งที่เด็กคนนั้นเกิดมาจากกลุ่มที่เขาต้องติดต่อด้วย ฉะนั้นจึงต้องมีการนำหรือแนะแนวทางเพื่อใช้เป็นการควบคุมด้วย การควบคุมนี้จะอยู่ที่ศูนย์ที่จะก่อให้เกิดแรงกระตุ้น และทำหน้าที่ควบคุมการกระทำที่จะเกิดขึ้นในครั้งต่อไปด้วย ปกติการกระทำของคนจะเกิดขึ้นตามแรงกระตุ้น แต่ในบางกรณี เช่น กรณีที่เป็นคำสั่ง การห้าม การยอมรับ การไม่ยอมรับนั้น แรงกระตุ้นที่ก่อให้เกิดการกระทำ จะเป็นไปตามอิทธิพล

ของผู้อื่น ซึ่งรากฐานของการควบคุมจะอยู่ในสถานการณ์ทางสังคม ผู้เยาว์จะถูกแนะนำถึงวิถีทางแห่งการกระทำตามที่ผู้อื่นกระทำอยู่ และกระทำให้เหมาะกับสถานการณ์ การนำนี้ไปสู่จุดประสงค์ร่วมกัน และก่อให้เกิดการเข้าใจร่วมกันในการที่มีส่วนร่วมกันอยู่ การเข้าใจร่วมกันเพื่อวิถีทางและจุดประสงค์นี้เป็นหัวใจแห่งการควบคุมทางสังคม เป็นไปได้โดยทางอ้อม เป็นลักษณะแห่งอารมณ์และสติปัญญา ไม่ใช่เป็นการควบคุมโดยตรงหรือเป็นลักษณะส่วนตัวทางบุคลิกภาพ ยิ่งกว่านั้นยังเป็นสิ่งที่เกิดภายในตัวบุคคลไม่ใช่มาจากภายนอกหรือบังคับ การจะนำไปสู่ผลสำเร็จแห่งการควบคุมภายในโดยผ่านทางลักษณะแห่งความสนใจ และความเข้าใจนี้เป็นหน้าที่ของการศึกษา ซึ่งหนังสือและการสนทนาต่อกันมีส่วนช่วยอย่างมาก โรงเรียนต้องการโอกาสที่จะร่วมกับกิจกรรมเพื่อให้เป็นไปในรูปการสอน เพื่อเด็กจะได้ใช้พลังความสามารถของเขาเอง โดยมีการสอนหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ เป็นสิ่งช่วยเหลือ

การศึกษาเป็นการเจริญเติบโต (Education as Growth) สภาพที่เรียกว่า การเจริญเติบโตสามารถอธิบายได้จากอิทธิพลของสังคมและสมาชิกในสังคม คือ สังคมพิจารณาขนาดของตัวเองได้โดยพิจารณาจากการกระทำ หรือกิจกรรมของผู้เยาว์ในสังคม ดังที่กล่าวกันว่า “เด็กคืออนาคตของชาติ” สังคมมีอิทธิพลต่อการแนะนำหรือนำทางในกิจกรรมของผู้เยาว์ในระยะต้นและในระยะต่อไป ผู้เยาว์จะกลายเป็นผู้สร้างหรือปรุงแต่งสังคม ผลรวมของกระบวนการของการกระทำที่ก่อให้เกิดผลในระยะหลังนี้ หมายถึง การเจริญเติบโต สภาวะเริ่มแรกของการเจริญเติบโต คือ การยังไม่เจริญด้านวุฒิภาวะ (Immaturity) วุฒิภาวะหมายถึงโอกาสแห่งการเจริญเติบโต ซึ่งก็หมายถึงความสามารถที่จะพัฒนาการนั่นเอง การยังไม่เจริญวุฒิภาวะนี้ก็คือการขาดบางสิ่งบางอย่าง และการเจริญเติบโตจึงเป็นการอุดช่องว่างระหว่างการยังไม่เจริญเต็มที่กับการเจริญเต็มที่แล้ว หรือพูดได้ว่า การทำให้การเจริญเติบโตมีความสมบูรณ์ก็คือวิถีทางแห่งการเจริญเติบโตที่ประสบผลดี ประสบผลสำเร็จนั่นเอง ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการเจริญเติบโต ก็คือ การที่การศึกษาก่อให้เกิดนิสัย ซึ่งมีผลหรืออิทธิพลต่อการปรับตัวของบุคคล และต่อสภาวะแวดล้อมรอบตัวเขา การปรับตัวนี้ก็คือ มีความรู้สึกในการควบคุมเพื่อเป็นวิถีทางไปสู่ความสำเร็จแห่งจุดหมายปลายทาง ลักษณะการนี้เรียกได้ว่าเป็นสภาพของการเจริญเติบโตนั่นเอง

ที่กล่าวว่า การศึกษาทำหน้าที่ให้เกิดการเจริญเติบโต ก็คือวัตถุประสงค์ของการศึกษาในโรงเรียน คือ การสร้างความเชื่อมั่นว่าการศึกษาเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง ไม่มีจุดสุดสิ้นในตัวของมันเอง การสร้างความเชื่อมั่นนี้ทำได้โดยการสร้างพลังเพื่อให้เกิดการเจริญเติบโต โดยที่อย่างน้อยทุกคนต้องเรียนถึงกระบวนการแห่งชีวิตได้ ซึ่งเป็นผลผลิตของการศึกษาในโรงเรียนนั่นเอง ที่ว่า

ทุกคนต้องเรียนรู้ถึงกระบวนการแห่งชีวิต เพราะชีวิตหมายถึงการเจริญเติบโตซึ่งมีการศึกษา หรือ การสอน (Instruction) เป็นวิธีการที่นำสิ่งที่ยังขาดอยู่ มาประกอบให้เป็นความสมบูรณ์ทางด้าน จิตใจและศีลธรรมจรยา เพื่อเป็นการประกันความมั่นคงแห่งการเจริญเติบโต เพื่อความพอเพียง สำหรับชีวิตและเพื่อให้เหมาะสมกับวัย จึงกล่าวได้ว่า วิธีการแห่งการศึกษาก่อสร้างลักษณะแห่ง ความเป็นผู้ใหญ่ขึ้นมา และการศึกษาก็ทำหน้าที่สร้างคุณภาพแห่งชีวิต คือจรรโลงการเจริญเติบโต ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมนั่นเอง

สรุปได้ว่า พลังที่จะเติบโตขึ้นกับความต้องการสำหรับผู้อื่นและการที่จะเสริมสร้างสภาพ ทั้ง 2 นี้จะมีมากในเด็กและวัยรุ่น พลังที่จะเรียนรู้จากประสบการณ์หมายถึงการก่ออุปนิสัย นิสัยใช้ เป็นการควบคุมตนเอง ซึ่งถือเป็นพลังที่มีความจำเป็นต่อจุดมุ่งหมายในชีวิตคน นิสัยก่อให้เกิดรูปแบบ แห่งคุณภาพระหว่างการทำของของคนกับสิ่งแวดล้อม และสร้างความสามารถที่จะปรับปรุงการ กระทำหรือกิจกรรม เพื่อให้เข้ากับสภาวะการณ์ใหม่ ๆ รูปแบบแห่งคุณภาพนี้ก็คือที่มาของการ เจริญเติบโต และความสามารถในการปรับปรุงคือวิธีการเจริญเติบโต นิสัยที่ว่่านี้ประกอบด้วย ความคิด การประดิษฐ์คิดค้น และการริเริ่ม เพื่อนำความสามารถไปสู่เป้าประสงค์ใหม่ เนื่องจากการเจริญเติบโตเป็นลักษณะแห่งชีวิต การศึกษาก็คือทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับการเจริญเติบโต และ วิธีการเจริญเติบโต ซึ่งการศึกษาไม่มีจุดจบในตัวของมันเอง คุณค่าของการศึกษาในโรงเรียนจึง เป็นการสร้างความต้องการสำหรับให้มีการต่อเนื่องในการเจริญเติบโต และหาว่าวิธีการที่จะก่อ ให้เกิดประสิทธิภาพดังที่ต้องการ

การศึกษาเป็นการเตรียมการ (Education as Preparation) ดังที่กล่าวกันทั่วไปว่า การ ศึกษาคือการเตรียมเด็กให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดีในวันข้างหน้า (Education is preparation for future life) ทั้งนี้ก็เพราะว่าเด็กยังไม่ถือว่าเป็นสมาชิกที่สมบูรณ์แบบในสังคม การศึกษาจึงเป็นกระบวนการ เตรียมการ หรือเตรียมพร้อมที่จะมอบความรับผิดชอบและสิทธิอันชอบธรรมแห่งชีวิตของความ เป็นผู้ใหญ่ให้แก่เด็กเมื่อเขามีการเจริญเติบโตตามวุฒิภาวะ (Maturity) ของเขา แต่ความคิดนี้ถือว่าเป็นความคิดทางการศึกษาในแนวเดิม คือ พยายามหัดเด็กให้เป็นผู้ใหญ่ย่อส่วน คือ เป็นผู้ใหญแต่ ตัวเป็นเด็ก ความคิดแนวนี้แพร่หลายมากในยุโรปในศตวรรษที่ 18 - 19 จนกระทั่งปัจจุบันความคิดนี้ก็ยังเป็นที่ยอมรับกัน ถ้าการศึกษาคือการก่อให้เกิดการเจริญเติบโต การศึกษาก็ต้องคำนึงถึง ความก้าวหน้าที่จะพัฒนาจากสภาพปัจจุบัน นั่นคือ ทำให้แต่ละบุคคลเข้าได้หรือมีสภาพที่เหมาะสม กับความต้องการของชีวิต และสังคมในภายหน้า วิถีทางแห่งการเจริญเติบโตเป็นการต่อเนื่องนำไปสู่ออนาคต ถ้าสภาพแวดล้อมทั้งในและนอกโรงเรียนเสริมสร้างสภาวะที่ให้ประโยชน์อย่างเพียงพอ

แก่ความสามารถที่มีอยู่ในตัวของผู้ยังไม่เจริญเต็มที่ ก็เท่ากับพูดได้ว่าสภาวะในอนาคตของเขาออกมาจากสภาวะที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และนี่ก็คือการเตรียมการสำหรับอนาคต ซึ่งทำโดยการสร้างความพยายามและความสามารถในปัจจุบันก่อน เนื่องจากการเตรียมการไว้สำหรับชีวิตในอนาคตเพื่อพัฒนาชีวิตนั้นเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญ จึงจำเป็นสำหรับทุกคนที่ต้องสร้างประสบการณ์ให้มากและเป็นประโยชน์มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ นั่นคือ การศึกษาจะทำหน้าที่หามาซึ่งประสบการณ์เพื่อใช้เป็นแนวทางแห่งชีวิต ทั้งนี้เพราะการปฏิบัติในทางการศึกษา คือให้รู้จักกับชีวิตจริง เพื่อแก้ไขปรับปรุงการดำเนินชีวิตให้ดีและเหมาะสมยิ่งขึ้นในภายหน้า

- การศึกษาเป็นการฝึกความสามารถ (Education as Training of Faculties) ดังที่ยอมรับกันว่า ผลลัพธ์อย่างหนึ่งของการศึกษาควรจะก่อให้เกิดพลังที่นำไปสู่ผลสำเร็จ ผู้ที่ได้รับการฝึกหัดมักเป็นผู้ที่ทำอะไรได้ดีและสำคัญกว่าผู้ที่ไม่ได้รับการฝึกฝนมาก่อน คือเป็นผู้ที่ทำได้ดีกว่า ง่ายกว่า เหมาะสมกว่า ได้ประสิทธิภาพดีกว่า ซึ่งพูดได้ว่าเป็นผลผลิตของการศึกษาที่ก่อให้เกิดความสามารถเหล่านี้ หรือพูดได้อีกอย่างหนึ่งว่า เป็นนิสัยที่เป็นผลมาจากการพัฒนาการที่ได้จากการศึกษา แนวความคิดนี้ย่ำในเรื่องเป้าหมายในการสอนโดยตรงและโดยตั้งใจ ไม่ใช่แต่ย่ำในเรื่องผลที่ได้จากการเจริญเติบโตเท่านั้น มีพลังหลายอย่างในตัวคนเราที่ได้รับการฝึกฝน เช่น การตีกลอง ผลก็คือ การศึกษาควรทำหน้าที่โดยตรงในการฝึกหัด หรือฝึกฝนด้านต่าง ๆ แต่มีหลายลักษณะการที่ไม่ได้เป็นไปในรูปของการฝึกหัด เช่น การให้กระทำซ้ำ ๆ กัน และการทำให้สม่ำเสมอ แนวความคิดในเรื่องนี้การฝึกโดยตรงและโดยทางอ้อม เรียกได้ว่าเป็นระเบียบวินัยที่เป็นทางการ (Formal Discipline) ซึ่งระเบียบวินัยนี้หมายถึงผลลัพธ์ที่ได้จากการฝึกหัดด้านพลัง ความสามารถ และหมายถึงวิธีการฝึกฝนโดยเป็นไปในลักษณะของการกระทำซ้ำ ๆ กัน พลังที่กล่าวถึงนี้ คือความสามารถในการสังเกตเห็น การระลึกถึง การเข้าสมาคม ความตั้งใจ ความรู้สึก ความคิด การวาดมโนภาพ ฯลฯ ซึ่งเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นโดยการกระทำหรือการปฏิบัติตามวัตถุที่ปรากฏอยู่ จอห์น ล็อก (John Locke) เป็นผู้ให้แนวความคิดนี้ พิจารณาจากแนวหนึ่งจะเห็นได้ว่า โลกภายนอกก่อให้เกิดวัตถุหรือเนื้อหาแห่งความรู้โดยใช้ความรู้สึกนึกคิดที่ได้รับมาก่อน อีกแนวหนึ่งจะเห็นได้ว่า สภาวะแห่งจิตใจมีพร้อมซึ่งพลัง ความตั้งใจ การสังเกตการณ์ การรักษาไว้ การเปรียบเทียบ ฯลฯ ความสำคัญของการศึกษาก็คือฝึกฝนความสามารถที่มีอยู่ในสภาพแห่งจิตใจเหล่านี้ฝึกฝนไปจนกระทั่งลักษณะเหล่านี้กลายเป็นความเคยชิน หรือเป็นนิสัยขึ้นมาโดยเป็นการฝึกความสามารถโดยการกระทำซ้ำ ๆ กัน ทฤษฎีนี้มองเนื้อหาแห่งวิชาการว่าเป็นเรื่องภายนอกและไม่แตกต่างอะไร ซึ่งคุณค่าของวิชาอาจจะฝึกฝนได้โดยใช้พลังทั่ว ๆ ไป ไม่เฉพาะเจาะจงว่าต้องเป็นพลังทางด้านใดด้านหนึ่ง

ผลของทฤษฎีแห่งการปฏิบัตินี้ย้ำในเรื่องการฝึกฝนทักษะเฉพาะอย่าง อาจจะเป็นทางด้านการริเริ่ม การสร้างสรรค์ การประดิษฐ์คิดค้น และการปรับปรุงคุณภาพจะมีมากขึ้นกับปฏิภริยาที่มีต่อกันระหว่างการกระทำเฉพาะอย่างนั้นกับการกระทำด้านอื่น ๆ

การศึกษาเป็นการย้อนเหตุการณ์และทบทวนเหตุการณ์ในอดีต (Education as Recapitulation and Retrospection) แนวความคิดของทฤษฎีนี้ได้มาจากการรวมความคิดในเรื่องการพัฒนาการกับการสร้างรูปแบบเข้าด้วยกัน บุคคลมีการพัฒนาการ แต่การพัฒนาที่เหมาะสมนั้นประกอบด้วย การวิวัฒนาการจากอดีตมาเป็นลำดับขั้น ทั้งในการพัฒนาการของชีวิตสัตว์และประวัติศาสตร์มนุษย์ ชีวิตสัตว์เป็นการพัฒนาทางด้านกายภาพ แต่ประวัติศาสตร์ของคนได้รับการพัฒนาโดยวิถีทางแห่งการศึกษา ซึ่งเป็นเรื่องของวัฒนธรรม จึงเท่ากับการศึกษาเสมือนเป็นการรวบรวมหรือทบทวนเหตุการณ์ที่เป็นมาในอดีต โดยเป็นกระบวนการที่จัดให้อนาคตเหมาะสมกับอดีต หรือเป็นการใช้ความเป็นมาในอดีตเป็นที่มาแห่งการพัฒนาอนาคต วิธีการนี้ทำได้โดยใช้การเรียนรู้เรื่องผลผลิตทางวัฒนธรรม โดยผ่านทาง การเรียนรู้ทางเนื้อหาสาระแห่งวิชา โดยเฉพาะการเรียนรู้จากหนังสือหรือลายลักษณ์อักษรต่าง ๆ

การศึกษาเป็นการสร้างสรรค์ชิ้นใหม่ (Education as Reconstruction) อุดมการณ์ทางด้านการศึกษาเจริญเติบโตมีผลต่อแนวความคิดที่ว่า การศึกษาคือการจัดหรือสร้างประสบการณ์ขึ้นมาใหม่ทุกกาลเวลา การศึกษามีผลลัพธ์ ธรรมดาที่การกระทำเป็นการให้การศึกษา มันจะส่งผลออกมา นั่นคือ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแห่งคุณภาพของประสบการณ์ หรือพูดได้ว่าเป็นการสร้างประสบการณ์ขึ้นมาใหม่ และเพิ่มพูนความสามารถที่จะนำไปสู่ประสบการณ์ที่จะตามมา เท่ากับว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือสำหรับคนให้ตระหนักถึงความมุ่งหวังที่ดีกว่าเดิม การศึกษาจึงเสมือนเป็นหน่วยงานในการสร้างสรรค์ให้สังคมได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น โดยการศึกษานี้ไม่ใช่แต่จะพัฒนาเด็กและวัยรุ่นเท่านั้น แต่พัฒนาอนาคตของสังคมไปด้วย เพราะคนเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญของสังคม

การศึกษาเป็นการต่อเนื่อง (Education as Continuity) คือการศึกษาเป็นกระบวนการในการสร้างบุคคลโดยอาศัยประสบการณ์ อันจะช่วยให้เกิดคุณค่าทางสังคม ด้วยวิธีการสร้างสมรรถภาพของแต่ละบุคคลให้เพิ่มมากขึ้น นั่นคือ การศึกษาจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เกิดทีละอย่างแยกเป็นส่วน ๆ เพราะลักษณะความคิดของคนเราต้องอาศัยสิ่งที่รู้มาแล้ว มาวินิจฉัยสิ่งที่ประสบอยู่เฉพาะหน้า การเกิดต่อเนื่องนี้จะเกิดโดยอาศัยสิ่งที่เคยเห็น เคยทำ หรือประสบการณ์มาช่วยสร้างบุคคลให้รู้จักคุณค่าและค่า หรือคุณธรรมในชุมชนของตนได้ โดยการทำให้แต่ละบุคคลมีความสามารถในอันที่จะเป็นประโยชน์แก่สังคม โดยวิธีทำให้เขาได้กระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง นี่คือการศึกษา

การศึกษาเป็นการถ่ายทอดมรดกทางสังคม หรือวัฒนธรรม (Cultural Transmission)
นี่เป็นหน้าที่หลักของการศึกษา หน่วยงานที่ทำหน้าที่นี้เริ่มจากรอบครัว ต่อไปเรื่อย ๆ จนผ่าน
ทางหน่วยงานที่ทำหน้าที่อย่างเป็นทางการ อันได้แก่ โรงเรียน และวัด นอกจากนั้นการถ่ายทอด
วัฒนธรรมนี้ยังทำได้โดยผ่านทาง การตอบโต้กันและกันอย่างไม่เป็นทางการในชุมชนและรัฐ หน้าที่
นี้เป็นการส่งเสริมให้เกิดการสอน และให้ความรู้แก่นุชนีย์ ทั้งยังทำหน้าที่รักษาไว้ และสำรวจ
ประวัติศาสตร์ ภาษา ศาสนา และปรัชญาของสังคมด้วย

การศึกษาก่อให้เกิดการรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแก่สังคม (Social Integration)
การศึกษาอย่างเป็นทางการเป็นหน่วยงานที่สำคัญที่รวมชุมชนที่มีความแตกต่างกัน ทั้งต่างกัน
ความสามารถเข้าด้วยกัน โดยมีภาษาร่วมกัน และมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เช่น ในสหรัฐอเมริกา
สถาบันการศึกษาทำหน้าที่สำคัญคือ รวมพวกชนกลุ่มน้อยที่อพยพมาจากถิ่นต่าง ๆ กันให้มีความรู้สึก
เป็นพวกพ้องเดียวกัน โดยให้ยึดถือตามวิถีชีวิตแบบชาวอเมริกันเหมือนกันหมด

การศึกษาก่อให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้น การเปลี่ยนแปลงให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ (Innovation)
สถาบันการศึกษาเป็นบ่อเกิดแห่งการประดิษฐ์คิดค้น การคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ในระยะแรกเกิดจาก
ความบังเอิญ และไม่ตั้งใจมาก่อน บางทีเป็นผลได้มาจากศาสนา มากกว่าได้มาจากการตั้งใจปฏิบัติ
เช่น ปฏิทินถูกคิดค้นขึ้นมา เพื่อจัดระเบียบการปฏิบัติทางศาสนา ในสังคมสมัยใหม่การประดิษฐ์
คิดค้นเป็นการเสริมสร้างการจัดเป็นรูปสถาบัน ซึ่งเสมือนเป็นศูนย์แห่งการเรียนรู้ซึ่งเป็นแหล่งแห่ง
ความคิดและเทคโนโลยีใหม่ ๆ เมื่อหน้าที่ทางการคิดค้นประดิษฐ์มีมากขึ้น การแบ่งแยกกระหว่าง
การสอนและการวิจัยค้นคว้าก็เกิดขึ้น โดยเป็นองค์การในรูปแบบใหม่ เช่น สถาบันวิจัยเพื่อคิดค้นประดิษฐ์
แต่รับผิดชอบด้านการสอนน้อยลงไป หรือไม่มีเลย อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะไม่รู้ถึงผลที่ออกมา การ
คิดค้นประดิษฐ์ก็เป็นแรงจูงใจที่เห็นได้ชัดสำหรับการศึกษาชั้นสูงในประเทศที่แสวงหาความก้าวหน้า

การศึกษาเป็นการเลือกสรรและการจัดสรร (Selection and Allocation) ในสังคมแบบเก่า
ผู้มีการศึกษามีน้อย โรงเรียนแสดงบทบาทน้อยกว่าสมาชิกในครอบครัวในการกำหนดบทบาทและ
สถานภาพของนักเรียน แต่ภายใต้สภาพการศึกษาแบบสมัยใหม่ ระบบโรงเรียนทำหน้าที่ที่ถ่วงถ่วง
และจัดสรรแทนครอบครัว การกระทำหรือการแสดงออกของแต่ละบุคคลในโรงเรียน และการ
เลือกวิชาเรียนเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงแนวอาชีพ รายได้ และเกียรติภูมิในอนาคตของเขา โรงเรียน
จึงเป็นศูนย์รวมแห่งกลไกที่ทำหน้าที่แนะนำ และส่งเสริมให้เกิดการเคลื่อนย้ายระดับชั้นทางสังคมขึ้น
(Social Mobility) หน้าที่ในการจำแนกแแจกสรรนี้ เป็นการนำเอาระบบการศึกษาไปประสานงาน
อย่างใกล้ชิดกับรัฐบาลและวงการอุตสาหกรรม

การศึกษาเป็นการพัฒนาบุคคล (Personal Development) การศึกษาอย่างเป็นทางการ สร้างทักษะ และการคาดการณ์ล่วงหน้าที่ไม่สามารถทำได้โดยผ่านทางกรอบการเรียนรู้แบบอื่น นอกจากก่อให้เกิดความรู้ทางปัญญา และโอกาสที่จะเรียนรู้เนื้อหาวิชาที่พิเศษออกไปแล้ว โรงเรียนยังเป็นสถานที่ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการมีความใกล้ชิดเป็นส่วนตัวไปสู่การติดต่อกันอย่างเป็นทางการมากขึ้น โดยนิสัยความประพฤติต่าง ๆ ถูกเรียนรู้ เช่น การตรงต่อเวลาซึ่งจำเป็นสำหรับสังคมปัจจุบัน ถ้าโรงเรียนทำหน้าที่ชะลอการช่วยตัวเองไม่ได้ของคน สอดแทรกความรู้ลึกเป็นปมด้อย หรือพูดถึงคุณค่าของการมีความรู้จนเกินความเป็นจริงแล้ว โรงเรียนก็จะไม่มีผลต่อการพัฒนาการเจริญเติบโต และการอยู่ดีกินดีของบุคคลเลย

ในเรื่องการศึกษากับการพัฒนาบุคคล กล่าวได้ว่าการศึกษาทำหน้าที่พัฒนาบุคคล 4 ประการ เป็นอย่างน้อย ได้แก่ *การพัฒนาด้านร่างกาย* สถาบันการศึกษาจะจัดวิชาพลศึกษา ลูกเสือ อนุชาต เนตรนารี ไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอน และกิจกรรมทั้งในและนอกหลักสูตร เพื่อให้มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์มีความสุขจิตที่ดี เป็นประชากรที่มีคุณภาพ

การพัฒนาด้านสติปัญญา เป็นหน้าที่โดยตรงของการศึกษาตามรูปแบบ หรือการศึกษา อย่างเป็นทางการ ที่จะก่อให้เกิดปัญญาแก่ผู้เรียนรู้ เพื่อก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ ประดิษฐ์ คิดค้น ปรับปรุง ให้ทันกับความเจริญและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ถ้าคนในสังคมมีการพัฒนาด้านสติปัญญามากเท่าไร ความรุ่งเรืองและการพัฒนาด้านสังคมเศรษฐกิจ และการเมืองก็เกิดขึ้นได้มากเท่านั้น

การพัฒนาด้านจิตใจ จำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกคนจะได้รับการพัฒนาเฉพาะด้านร่างกายและสติปัญญาเท่านั้นไม่ได้ การพัฒนาด้านจิตใจต้องได้รับการพัฒนาควบคู่กันไปในสภาวะที่เหมาะสม และสมดุล จึงจะมีบุคลิกภาพและความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพและปกติสุข

การพัฒนาด้านสังคม ได้แก่การสามารถปรับตัวทางสังคมได้ดี สามารถนำเอาความรู้ การศึกษาที่ได้รับมาจากการเรียนรู้มาปรับใช้ได้กับการดำเนินชีวิตทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง สามารถเผชิญกับสภาวะการณ์ สภาพแวดล้อม และปัญหาต่าง ๆ ในสังคมได้ อีกทั้งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเอง และปรับตัวเข้าได้กับผู้ร่วมสังคมและกลุ่มสังคมอื่น ๆ ได้ดี

การศึกษากับการพัฒนาบุคคลทั้งหมดนี้ ได้ถูกจัดอยู่ในหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ ในสถาบันการศึกษาทุกระดับ และจัดอยู่ในกิจกรรมของสถาบันการศึกษาด้วย เพื่อความจำเป็น และประโยชน์ในการดำเนินชีวิตทางสังคม

การศึกษาเป็นการเพิ่มทุนประสบการณ์เพื่อพัฒนาให้เกิดแบบแผนสังคมใหม่ (The Development of New Social Patterns) หน้าที่นี้มีความสำคัญไม่น้อย จะเห็นได้ว่าความก้าวหน้าทางสังคมขึ้นกับการขยายวงของวัฒนธรรม หรือมรดกทางสังคม เช่น การร่วมกันของวัฒนธรรมในอดีตกับการประดิษฐ์คิดค้นใหม่ ๆ รวมทั้งการพัฒนาความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นการสร้างสรรค์ระบบสังคมใหม่ และเปลี่ยนแปลงรูปแบบความเป็นอยู่ใหม่ เช่น ด้านสุขภาพ การอาชีพ การพักผ่อน และชีวิตทางบ้าน รวมทั้งรูปแบบแห่งพฤติกรรม ซึ่งการสอนหรือโครงการทางการศึกษาทำหน้าที่สำคัญในเรื่องเหล่านี้

การศึกษาเป็นการจัดสถานการณ์ที่กระตุ้นให้เกิดการริเริ่มความสามารถในด้านต่าง ๆ (Providing Situation to Stimulate Creative Abilities) หน้าที่นี้ของการศึกษาช่วยให้เกิดการพัฒนาด้านจิตใจให้กว้างขวางขึ้น และพร้อมที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลง E. G. Payne ได้กล่าวถึงหน้าที่ของการศึกษานี้ว่า ปัญหาใหม่ปัญหาหนึ่งของการศึกษาสมัยใหม่ คือ การที่จะพัฒนาโครงการเพื่อสร้างสรรค์ความยึดหยุ่นในทางปฏิบัติของบุคคล และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโดยทำตามและยอมรับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ยิ่งกว่านั้น ควรสอนหรือให้การศึกษาแก่ผู้นำในระดับต่าง ๆ ไม่ใช่แต่จะเป็นเพียงผู้ทำตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่ควรจะเป็นผู้สร้างสรรค์หน้าที่ที่จะนำการเปลี่ยนแปลงนั้นให้เป็นจุดสำคัญที่จะนำมาซึ่งความก้าวหน้าในสังคมด้วย หน้าที่ของการศึกษาในด้านนี้คือ การพัฒนาบุคคลให้มีจิตใจกว้างขวาง ยอมรับและเป็นผู้มีเหตุผล เพราะฉะนั้นหน้าที่นี้จึงเป็นการสร้างสรรค์ (Creation or Construction) ในขั้นต้น